

KONSTITUTSIYA YARALISHI TARIXI VA YANGI TAHRIRDAGI KONSTITUTSIYADAGI O'ZGARTIRISHLAR

Azamova Sitora Ayonovna

SHDPI Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Arolova Zarina Lochin qizi

*SHDPI Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasining ilk Konstitutsiyasi oliy qomusining yaratilish tarixi, hamda ushbu qomusga erishish yo'lida 10ta huquqiy qadam haqida fikr yuritilgan. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyadagi o'zgartirishlarning bugungi kun uchun muhim ahamiyatga egaligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, Mustaqillik deklaratsiyasi, suveren, GKCHP, SSR, xalqchil qomus.

Har bir xalqning taqdirida muhrlanib qolgadigan tarixiy hujjatlar millat ravnaqi, davlatchilik poydevorining mustahkam bo'lishi uchun hizmat qilganligi bilan ahamiyatlidir. O'zbek xalqi tarixida ham keskin burilish yasagan, istiqloq uchun kurashlar samarasi bo'lgan, ahamiyati jihatidan asrlarga tatigulik huquqiy hujjatlar qatorida "Mustaqillik deklaratsiyasi", "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligini e'lon qilish to'g'risida"gi qaror, va albatta, Asosiy Qonunimiz - Konstitutsiyamizni alohida ehtirom bilan tilga olamiz. Mustaqil davlatchilikning belgisi hisoblanmish Konstitutsiya, avvalo millatning yuzi, xalqning erki ifodasi, jamiyat taraqqiyotining, asosidir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yaratilish tarixi haqida so'z yuritishdan oldin "Konstitutsiya nima" degan savolga javob berish maqsadga muvofiqdir. Konstitutsiya (lotincha "Constitution"- tuzilish tuzuk) – davlatning Asosiy qonuni "Konstitutsiya atamasi Qadimgi Rimdayoq ma'lum bo'lgan. Amir Temur, "Tuzuklari" Sharq va Osiyo mamlakatlari sivilizatsiyasiga xos alohida shakldagi konstitutsiyaviy hujjat xususiyatiga ega bo'lgan. Asosiy Qonunimiz yaratilishining murakkab va muhim ayni chog'ida sharafli solnomasiga nazar solar ekanmiz, hech shubhasiz, O'zbekiston Konstitutsiyasi xalqimizning mustaqillik sari uzoq yo'ldagi izlanishlari natijasi ekaniga Ishonch hosil qilamiz. Avvalombor, konstitutsiyaning dastlabki bosqichlarini yaratishda uch ming yillik davlatchilik tajribasiga tayanilgan. Bugungi yangi O'zbekiston qadimgi Xorazm va So'g'diyona, Qoraxoniylar, Xorazmshohlar, Amir Temur va Temuriylar, O'zbek xonliklari, ma'rifatparvar ajdodlarimiz, xalqimizning tarixiy an'analari va uning mustaqil davlat haqidagi ko'p asrli orzusini mujassam etgan. Boshqa davlatlar bilan manfaatlarimiz va intilishlarimizdan kelib chiqqan holda, Asosiy Qonunimiz Sharq va G'arb, Janub va

Shimolning 97 ta mamlakati to'plagan ilg'or konstitutsiyaviy tajribani hisobga olib yaratilgan. Shu o'rinda O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasini tayyorlash, muhokama etish, qabul qilish va uning amal qilishi yo'lidagi 10 ta huquqiy qadamni bu boradagi eng muhim tarixiy voqealar sifatida sanab o'tish lozim. Konstitutsiyani yaratish tarixi -bu mustaqillik uchun kurashning uzviy tarkibiy qismidir. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi birinchi huquqiy qadam – o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishidir. Bu haqda avvalombor, 1989-yilning 21-oktabr kuni qizg'in bahs va tortishuvlardan so'ng siyosiy ma'naviy hayotimizdagi unutilmas hodisa amalga oshirilgani – milliy qadriyatlarimizning asosiy ustunlaridan biri bo'lgan ona tilimizga davlat tili maqomi berilgani istiqloq tarixining eng yorqin sahifalaridan birini tashkil etishini alohida ta'kidlash o'rinlidir. Shunday qilib dastavval, "Davlat tili to'g'risida"gi qonunda mustahkamlangan muhim huquqiy qoidalar endilikda Asosiy Qonunimizning 4-moddasida quyidagicha muhrlandi: "O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analari hurmat qilinishi ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi". Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi ikkinchi huquqiy qadam – Prezidentlik instituti ta'sis etilishi va yangi davlat ramzlarini tayyorlash bo'yicha komissiya tuzilishi bilan bog'liq. Yurtimiz hayotidagi bu g'oyat muhim va hayajonli voqealar 1990-yilning mart oyida bo'lib o'tganini eslash joiz. O'shanda, ya'ni Mustaqilligimiz e'lon qilinishidan bir muncha vaqt oldin, o'n ikkinchi chaqiriq Oliy Kengashining birinchi sessiyasida sobiq ittifoq tarkibidagi respublikamizda Prezidentlik lavozimi joriy etildi, davlat ramzlari haqidagi masala muhokama qilinib, bu borada mahsus komissiya tuzildi. Mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasini yaratish g'oyasi ilk bor ana shu sessiyada ilgari surildi. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi uchinchi huquqiy qadam – "Mustaqillik deklaratsiyasi"ning e'lon qilinishidir. O'zbekiston Oliy Kengashi tomonidan 1990-yil 20-iyunda e'lon qilingan "Mustaqillik deklaratsiyasi"ning 8-bandida O'zbekiston "o'zining taraqqiyot yo'lini, o'z nomini belgilaydi va davlat belgilarini o'zi ta'sis etadi" degan qoida mustahkamlangan. Deklaratsiyaning 12-bandida esa ushbu hujjat respublikaning "yangi Konstitutsiyasini ishlab chiqish uchun asos" bo'lishi qayd etilgan. O'shanda bunday mazmundagi hujjat sobiq ittifoq hududida birinchi bo'lib O'zbekistonda qabul qilingan edi. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi to'rtinchi huquqiy qadam – Konstitutsiyaviy komissiyanning tashkil etilishiga borib taqaladi. Oliy Kengash qarori bilan 1990- yil 21-iyun kuni O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov raisligida davlat arboblari, deputatlar, mutaxassislardan iborat 64 nafar a'zoni o'zida jamlagan Konstitutsiyaviy komissiya tuzildi va Konstitutsiya loyihasi ana shu komissiya tomonidan 2 yildan ortiq vaqt mobaynida tayyorlandi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda Birinchi Prezidentimiz buyuk davlat va jamoat arbobi, iste'dodli siyosiy yetakchi sifatida namoyon bo'ldi. Shu ma'noda,

O'zbekiston Konstitutsiyasining tashabbuskori, ilhomlantiruvchisi va asosiy muallifi mamlakat Prezidenti hisoblanadi. Binobarin taqdir Islom Karimov zimmasiga yuklatilgan edi. Mamlakatni chuqur bir botqog'likdan chiqarish uchun prezidentimiz ko'plab siyosatlar olib bordilar. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi beshinchi huquqiy qadam – Birinchi Prezidentimizning Hindistonga 1991 yilgi tashrifi bilan bog'liqdir. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning 1991-yil 17-19 avgust kunlari ‘‘Hindiston Respublikasiga rasmiy tashrifi O'zbekiston Prezidentining xorijga qilgan birinchi mustaqil – tarixiy tashrifi edi’’. Yurtboshimiz Hindistonda bo'lgan bir paytda -19 avgust kuni o'zini ‘‘Davlat favqulodda holat qo'mitasi’’, ya'ni GKCHP deb atalgan bir guruh siyosiy avantyuristlarning davlat to'ntarishini sodir etishga qaratilgan murojaati e'lon qilindi. O'zbekiston rahbarining safarda ekanidan foydalanib, GKCHPning noqonuniy qarorlarini qo'llab-quvvatlaydigan rahbarlar yurtimizda ham topildi. Bu voqealarning davomi ‘‘O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida’’ kitobining so'zboshi qismida shunday bayon etilgan: ‘‘Prezident Islom Karimov GKCHP e'lon qilinganini Agrada eshitib, 19 avgust kuni zudlik bilan Toshkentga qaytadi. Toshkent aeroportida Yurtboshimizni rasmiy kishilardan tashqari, Turkiston harbiy okrugi bosh qo'mondoni hamda Markazdan kelgan 3 nafar general kutib oladi. Islom Karimov aeroportdan to'g'ri hukumat binosiga kelib, kechqurun hukumat a'zolari bilan uchrashdi hamda O'zbekiston SSR hududida GKCHPning qonunga zid qarorlarini bekor qilish haqida ko'rsatma berdi. Shu tariqa GKCHP gumashtalari O'zbekiston hukumati nomidan qabul qilgan barcha hujjatlarni bekor qildi’’. Yaqin o'tmishning bu voqealarini eslashdan maqsad biz o'z istiqlolimizni qanday qiyinchiliklar bilan qanday sinov va suronli kurashlar bilan qo'lga kiritgan bo'lsak, O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasini yaratish yo'lida ham xuddi shunday murakkab sinovlarni boshdan kechirdik. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi oltinchi huquqiy qadam – Davlat mustaqilligining e'lon qilinishidir. Mamlakatimiz rahbarining 1991 yil 31 avgustda, o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari oltinchi sessiyasida so'zlagan nutqi, ayniqsa, o'sha nutqdagi: ‘‘Men shu bugundan e'tiboran 1 sentabrni respublikamizda Mustaqillik kuni, umumxalq bayrami deb e'lon qilishni taklif etaman’’, degan otashin so'zlari Vatanimiz tarixiga oltin harflar bilan mangu yozilgandir. Xuddi o'sha kuni Oliy Kengash O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida Bayonotda ta'kidlandiki, ‘‘Bundan buyon O'zbekiston Respublikasi hududida Respublika Konstitutsiyasi va qonunlari shak-shubhasiz ustun deb e'rirof etiladi’’. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi yettinchi huquqiy qadam – 1991 yil 29 dekabrda Prezident saylovi va Davlat mustaqilligi to'g'risidagi referendumning o'tkazilishiga taalluqli. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi va Respublika davlat mustaqilligi to'g'risidagi referendum 1991 yil 29 dekabrda bo'lib o'tdi. Xalq davlat mustaqilligini qo'llab ovoz berdi va Prezidentni sayladi. 1992 yil 4 yanvar kuni Oliy Kengashining ana shu saylov va referendum yakunlariga bag'ishlangan

to'qqizinchi sessiyasi ochildi. So'ngra Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimini bajarishga kirishish tantanali marosimi bo'ladi. Ushbu sessiyada O'zbekistonning o'sha paytda amalda bo'lgan Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Mahalliy hokimiyat organlarini qayta tuzish to'g'risida qonun qabul qilindi. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi sakkizinchi huquqiy qadam - birinchi Konstitutsiya loyihasining ilk bor matbuotda umumxalq muhokamasi uchun e'lon qilinishidir. Konstitutsiyaviy komissiya bajarilgan ishni ma'qulladi va 1992 yil 8 sentabrda Konstitutsiya loyihasini umumxalq muhokamasi uchun e'lon qilishga qaror qildi. Ushbu yig'ilishda loyihani oxiriga yetkazish va tahrir qilish uchun ishchi guruh tuzildi. Yangi Konstitutsiyaning birinchi loyihasi 1992 yil 26 sentabr kuni tayyor bo'ldi va shu kuni matbuotda chop etildi. Loyiha e'lon qilingach, uning umumxalq muhokamasi juda keng tus oldi. Bu ochiq-oshkora muhokamalar 1992 yilning sentabr oyi oxiridan dekabr oyi boshlarigacha fuqarolarning siyosiy faolligi, ijodiy ko'tarinkiligi ruhida o'tdi hamda O'zbekistonda demokratiya rivojining samarali va amaliy maktabi bo'ldi. Konstitutsiyaviy komissiyaga fikr-mulohazalar bildirilgan 600 taga yaqin xat kelib tushdi. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi to'qqizinchi huquqiy qadam - Konstitutsiya loyihasining ikkinchi marta matbuotda umumxalq muhokamasi uchun e'lon qilinishidir. Konstitutsiya loyihasi o'tkazilgan muhokamalar davomida kelib tushgan takliflar asosida ancha tuzatildi va qayta ishlandi. So'ngra 1992 yil 21 noyabrda umumxalq muhokamasini davom ettirish uchun Konstitutsiya loyihasi ikkinchi marta gazetalarda chop etildi. Asosiy qonunimizning xalqchilligini ta'minladi. Konstitutsiya loyihasining o'zi keng jamoatchilik ekspertizasidan o'tdi. Konstitutsiyani yaratish yo'lidagi o'ninchi huquqiy qadam - Konstitutsiya loyihasining qabul qilinishidir. Konstitutsiyaviy komissiya tomonidan 1992 yil 6 dekabrda Konstitutsiya loyihasi oxirgi marotaba muhokama etildi. Birinchi Prezidentimiz Konstitutsiyani "xalqchil qomus" deb atab, uning loyihasi ustida taxminan ikki yil davomida ishlangani, ikki yarim oy mobaynida umumxalq muhokamasidan o'tganligi va shu vaqt mobaynida u xalqning fikr xazinasi durdonalari bilan boyitilganini, sayqal topganini ta'kidladi. Konstitutsiyamiz moddama - modda muhokama qilinib, unga yana bir qator o'zgartirishlar kiritilgach, 1992 yil 8 dekabr kuni Bosh Qomusimiz qabul qilindi. Shu kundan e'tiboran, 8 dekabr - umumxalq bayrami deb e'lon qilindi. Yurtimizda 2023-yilning 30-aprel kuni o'tkazilgan referendumda yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasi qabul qilindi. Unga muvofiq Sudyalar oliy kengashi raisi va a'zolarini, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktorini hamda Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasining raisini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan Oliy Majlis Senati tomonidan saylash tartibini belgilash kabi o'zgartirishlar kiritilgan. Birinchi Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Davlat va jamiyat hayoti, uning barqaror taraqqiyoti

kafolati Konstitutsiya hisoblanadi. Unda millat birligi va hamjihatligi , har bir fuqaroning haq-huquqlari hamda burch va majburiyatlari, insonparvar huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish asosi ekanligini ko'rsatilgan''.

Xulosa o'rnida shuni aytamanki har bir davlatning fuqarolarini huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi qonun konstitutsiyadir. Unga amal qilish o'sha yurtda yashovchi barcha xalqlarning vazifasidir. Bizning Konstitutsiyamiz ham eng mustahkam xalqchil qomusdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" Toshkent 2008y
2. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" 2000y
3. Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch" Toshkent 2008y
4. "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiya "Toshkent" O'zbekiston". 2023y
5. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.
6. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.
7. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 743-749.
8. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – C. 984-989.
9. Aralovna O. G. et al. Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes //Journal of Survey in Fisheries Sciences. – 2023. – T. 10. – №. 1S. – C. 5000-5006.
10. Ayonovna A. S. The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization //Global Scientific Review. – 2023. – T. 13. – C. 7-10.
11. Ayonovna A. S., Xudoyberdi o'g'li P. L. EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI ' //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 40. – №. 4. – C. 135-139.
12. Ayonovna A. S., Xudoyberdi o'g'li P. L. EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI ' //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 40. – №. 4. – C. 135-139.
13. Ayonovna A. S. IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION

- BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35.
14. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
15. Ayonovna A. S. et al. GLOBALASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
16. Begaliyev, N. X. (2023). THE PROBLEM OF TERMINOLGY IN ETHNOLOGY IN ETHNOLOGICAL RESEARCH. *Oriental Journal of Social Sciences*, 69-72.
17. Begaliyev, N., & Nosirova, K. S. (2024). BOBUR VA BOBURIYLAR DAVRIDA ME'MORCHILIK SOHASINING YUKSALISHI. *Science and innovation*, 3(Special Issue 3), 538-546.
18. Бегалиев, Н. (2024). БУХОРО–ҚАРШИ САВДО ЙЎЛИДА ЖОЙЛАШГАН САРДОБАЛАР. *Science and innovation*, 3(Special Issue 3), 141-144.